

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 342.56:355(477)

Азаренко Тетяна Ігорівна,
науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-0553-4306

ОКРЕМІ ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

У статті зроблено аналіз міжнародних стандартів та українського законодавства, що регулюють питання доступу до органів вітчизняної системи правосуддя під час збройного конфлікту.

Виокремлено бар'єри, які перешкоджають реалізації права на доступ до правосуддя, що зумовлені збройним конфліктом у Донецькій та Луганській областях, їх причини, наслідки та шляхи подолання.

Ключові слова: *права людини, правосуддя, збройний конфлікт, внутрішньо переміщені особи, тимчасово окуповані території, суд.*

Фундаментальним принципом демократичної, правової держави є утвердження та всебічний захист прав і свобод людини і громадянина, адже вони є основними цінностями суспільства та держави. Кожен має право на охорону та захист його прав, свобод та законних інтересів. Найбільш ефективнішим способом таких дій є звернення до компетентного і незалежного суду. Право кожного на судовий захист стало одним із основоположних прав людини, реалізація якого має забезпечуватися державою. На міжнародному рівні прийнято значну кількість правових актів, які визначають обов'язки держави щодо розвитку законодавчих та інституційних механізмів доступу до правосуддя як у мирний час, так і під час збройних конфліктів.

У Загальній декларації прав людини 1948 року кожній людині гарантовано право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (стаття 8), а в статті 10 декларації передбачено, що кожна людина для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення має право на основі повної рівності, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним, безстороннім судом [1].

Гарантії справедливого судового розгляду містяться в актах Міжнародного комітету Червоного Хреста, які є частиною звичаєвого міжнародного гуманітарного

права, згідно яким ніхто не може бути визнаний винним та засуджений, окрім як у результаті справедливого судового розгляду, що надає усі основні судові гарантії.

Рівність перед судами і трибуналами гарантує стаття 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, прийнятому 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН).

Право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом закріплене в статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року.

Право на справедливий суд під час збройних конфліктів гарантоване Римським статутом Міжнародного Кримінального Суду, який визначає військовим злочином винесення вироків та їх виконання щодо осіб, які не беруть або перестали брати активну участь у бойових діях, без попереднього рішення суду.

Стаття 3, спільна для чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року, забороняє засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні. Крім того, доступ до правосуддя гарантовано статтею 49 Женевської Конвенції (I) про поліпшення долі поранених та хворих у регулярних арміях; стаття 50 Женевської Конвенції (II) про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, потерпілих корабельну аварію, зі складу озброєних сил на морі; стаття 102-108 Женевської Конвенції (III) про поводження з військовополоненими; статті 5 та 66–75 Женевської Конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни; стаття 75 Додаткового Протоколу (I); стаття 6 Додаткового Протоколу (II).

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права забороняє свавільний арешт та тримання під вартою, гарантує судовий контроль за позбавленням волі та наділяє осіб, яких притягають до кримінальної відповідальності, зокрема, правом бути повідомленим при арешті про причини арешту та про пред'явлене обвинувачення, а також про права заарештованої особи та про те, як ними скористатися. Цей документ також передбачає, що розгляд справи має бути справедливим і публічним і проводитися компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Особи не повинні бути примушені давати свідчення проти самих себе, і мають право на розгляд справи проти себе без невинуватої затримки, за їх присутності і захищати себе самостійно або за посередництвом самостійно обраного захисника, чи то найнятого, чи то призначеного, у разі відсутності коштів, щоб за нього платити. У випадку порушення їхніх прав, особи повинні мати доступ до засобу правового захисту.

У численних рішеннях Європейського суду з прав людини та рекомендаціях й резолюціях Комітету міністрів Ради Європи є посилання на обов'язок тієї чи іншої країни щодо забезпечення особі реального доступу до правосуддя.

На державному рівні право кожного на доступ до правосуддя як вимога принципу верховенства права гарантоване Конституцією України, Законом України “Про судоустрій і статус суддів”, процесуальними кодексами та іншими нормативними актами України. При цьому, згідно з частиною другою статті 64 Основного

Закону, право на судовий захист не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану [2].

Але, як свідчить практика, наявне правове регулювання не завжди забезпечує повною мірою належний доступ до системи правосуддя, через виникнення окремих факторів, які ускладнюють такий доступ. Їх умовно можна розділити на економічні, наприклад, у контексті ставок судового збору, оплати послуг адвоката, фінансової можливості дістатися до суду; соціально-політичні, які залежать від ступеня активності та ефективності участі держави у забезпеченні цього права, забезпечення незалежності суддів та дієвого законодавства; процесуальні, а саме розумні строки розгляду провадження, процедура порушення судового провадження та розгляду справи. Окремим фактором є збройні конфлікти, які у XX–XXI ст. стали більш поширеним явищем.

Не оминуло це питання й незалежну Україну, адже збройний конфлікт у Донецькій та Луганській областях серед багатьох інших проблем поставив перед українською правовою системою складні завдання, вирішення яких лягло на вітчизняних суддів. Так, М.М. Гнатівський слушно зазначив, що від готовності суддів до правильного розуміння застосування положень міжнародного гуманітарного права до збройного конфлікту в Україні, тлумачення відповідних норм міжнародного права та національного законодавства та їхнього безпосереднього застосування залежить виконання українською державою обов'язків, які вона має як перед своїми громадянами, так і перед міжнародним співтовариством у цілому [3, с. 4].

Проблема доступу до правосуддя під час збройного конфлікту на Сході України є надзвичайно актуальною, адже від цього залежить захист прав людей. Право на доступ до правосуддя та гарантії його реалізації досліджували О.В. Іванова, І.Є. Марочкін, О.М. Овчаренко, В.М. Сидоренко та інші, але зазначена проблематика розглядалася переважно з позиції мирного часу. Збройні конфлікти породжують додаткові бар'єри, пов'язані з доступом до правосуддя.

Отже, *метою* нашої статті є дослідження проблем доступу громадян до правосуддя в умовах збройного конфлікту на Сході України, дослідження основних бар'єрів, які стають на перепоні реалізації цього права.

Україна є державою-учасницею Європейської Конвенції з прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, в яких, серед іншого, встановлено стандарти забезпечення права на доступ до суду. У 2015 році Верховна Рада України, у зв'язку зі збройним конфліктом, затвердила Заяву “Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод”, визначивши повну відповідальність Російської Федерації за дотримання прав людини на тимчасово окупованих територіях (далі – ТОТ). Згідно з цією заявою відступ не скасовує юрисдикції України відповідно до статті 1 ЄКПЛ, а лише зменшує її сферу та стосується лише деяких із прав, зокрема права на справедливий суд. Отже, Україна як держава-учасниця ЄКПЛ повинна вживати всі можливі заходи, що

відповідають нормам міжнародного права, щоб захистити права людини як на підконтрольній українському уряду території, так і на тимчасово непідконтрольній.

У своєму звіті Моніторингова місія ООН з прав людини зазначила, що порушення прав людини на окупованих територіях мають масовий характер. Моніторинг Управління Верховного комісара ООН з прав людини (далі – УВКПЛ) виявив численні порушення прав обвинувачених на справедливий суд, на свободу і на ефективний засіб правового захисту у кримінальних провадженнях, пов'язаних із конфліктом.

За твердженнями УВКПЛ, на території, яка не контролюється Урядом України, ситуація з доступом до правосуддя є на досить низькому рівні. Було встановлено, що ані “законодавство”, ані практика його застосування не забезпечують дотримання базових елементів права на справедливий судовий розгляд та суміжні права людини осіб, “обвинувачених” у “злочинах”, пов'язаних із конфліктом. УВКПЛ також відзначало, що “судові процеси” на території, яка контролюється самопроголошеними “республіками”, характеризуються відсутністю доступу до самостійно обраного захисника, закритими “судовими засіданнями” та відсутністю незалежності та неупередженості “суддів” [4]. Численні порушення були зафіксовані на всіх стадіях кримінальних проваджень.

Звичайно, самопроголошені “республіки” не є сторонами міжнародних договорів з прав людини, але вони мають враховувати загальновізанані світові стандарти захисту прав і свобод людини, так як вони фактично мають контроль над певною територією, а їх діяльність впливає на права і свободи людей, що там проживають.

Збройний конфлікт у Донецькій та Луганській області негативно вплинув на доступ до системи правосуддя й для осіб, які проживають у безпосередній близькості до зони бойових дій, адже частина судів опинилася на непідконтрольній Україні території, також є суди, чию дію призупинено з метою збереження життя і здоров'я суддів, працівників апарату та відвідувачів суду, а розгляд справ підсудних перенесено до інших судів на мирних територіях [5]. Після низки законодавчих змін, частина судів була переведена на підконтрольну територію, які сьогодні розташовані у Донецькій, Луганській, Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій областях. Підсудність справ впливає на можливість захисту порушених прав для тих, хто мешкає біля лінії розмежування або на ТОТ, і не має фінансової спроможності поїхати у віддалений населений пункт, де розташований суд.

Для відновлення права на доступ до правосуддя громадяни змушені звертатися до Європейського суду з прав людини, так у лютому 2018 року ЄСПЛ розглянув справу “Цезар та інші проти України”, в якій позивач зазначав, що було обмежено доступ до суду у зв'язку з передачею територіальної підсудності справ з ТОТ судам на підконтрольній українській владі території. Суд виніс рішення, зазначивши, що державні органи влади іноді можуть зазнавати певних труднощів у забезпеченні належного функціонування судової системи в деяких регіонах з огляду на постійні військові дії на цих територіях, але Україна вжила всіх можливих заходів, для організації роботи своєї системи правосуддя в умовах збройного конфлікту,

зважаючи на перешкоди, з якими зіткнулись українські державні органи. Також ЄСПЛ зазначив, що в цій справі немає доказів на підтримку тверджень заявників про те, що їх особисте становище перешкоджало дістатися на територію, на якій розташовувалися відповідні суди, отже, право доступу до правосуддя не було порушено [6], але якщо в майбутньому розглядатиметься аналогічна справа з наявними доказами, що заявник, дійсно, не може звернутися до суду у зв'язку з передачею територіальної підсудності справ, ЄСПЛ може вирішити це питання інакше.

Щоб в подальшому уникнути таких проблем, Асамблея Ради Європи рекомендувала українській владі спростити, наскільки це можливо, повсякденне життя жителів непідконтрольних територій і ВПО, а також сприяти “доступу таких осіб до правосуддя шляхом належного оснащення і кадрового забезпечення судів у районах, контрольованих урядом, до яких була передана юрисдикція щодо непідконтрольних територій” [7].

Вагомим фактором в аспекті покращення здійснення правосуддя в державі стало запровадження “Електронного суду”, що дозволило подавати учасникам судового процесу до суду документи в електронному вигляді та надсилати їм в електронному вигляді процесуальні документи паралельно з документами у паперовому вигляді відповідно до процесуального законодавства.

Запровадження такого виду судочинства відповідає вимогам і принципам міжнародного права, а саме “Керівним принципам електронного правосуддя”, прийнятим на 28-му пленарному засіданні 6–7 грудня 2016 року Європейською комісією з питань ефективності правосуддя та практиці дистанційного судочинства європейських країн, таких як: Польща, Хорватія, ФРН, Швейцарія, Австрія та інших. Цей механізм має забезпечити доступність кожного до правосуддя, єдиною вимогою є доступ до мережі Інтернет, але за різними даними лише близько 60% населення нашої країни мають доступ до мережі Інтернет. Технічне забезпечення, яке мають українські суди, також не дозволяє працювати зі значною кількістю електронних справ.

Із 2017 року працівники суду у Донецькій та Луганській областях також почали використовувати засоби електронного судочинства. На сьогодні “Електронний суд” потребує доопрацювання, технологічного та правового вдосконалення, але його ефективне впровадження спростить доступ до правосуддя для багатьох громадян, зокрема ВПО та жителів ТОТ.

Запровадження “Електронного суду” є вагомим кроком до покращення доступу до правосуддя на Сході України, але у зв'язку з передачею територіальної підсудності справ виникла низка й інших проблем, адже приміщення більшості судів не були пристосовані для додаткового навантаження, а частина з них були пошкоджені під час бойових дій. Штат таких судів виявився недоукомплектованим, а навантаження на наявних суддів збільшилося, що призвело до тривалого розгляду справ, так, згідно з судовою статистикою щодо стану здійснення правосуддя за 2019 рік, середньомісячне надходження справ і матеріалів на одного суддю місцевого загального суду у цих областях є одним із найбільших в Україні [8].

Моніторинг офіційних веб-сайтів місцевих загальних судів Луганської та Донецької областей виявив численні повідомлення про критичні ситуації з навантаженням на суддів, що перешкоджає належному розгляду справ за зміненою підсудністю. Наприклад, Слов'янський міськрайонний суд Донецької області повідомив громадськість, що в суді 23 штатні посади судді – але на початок 2018 року фактична чисельність суддів суду складала 11 суддів (12 вакансій), а правосуддя здійснювало 8; на початок 2019 року, правосуддя у суді здійснювало 12 суддів [9]. Троїцький районний суд Луганської області в одному з повідомлень зазначав, що на цей час судочинство здійснює єдиний суддя, в якого у провадженні знаходиться близько 2200 справ різних категорій [10].

Проблема неукомплектованості суддівського корпусу актуальна і сьогодні, на цьому 6 липня 2020 року наголосив голова Першого апеляційного адміністративного суду Ігор Геращенко під час заходу “Адміністративне судочинство України: стан і виклики”, зазначивши, що кожна третя посада судді в адміністративних судах на Сході України є вакантною. Тому майже по тисячу п'ятсот справ у судах першої та апеляційної інстанцій названих областей не один рік чекають розгляду [11].

Щоб забезпечити належне право на судовий захист, необхідно усунути зазначені перешкоди, а органам судової влади слід пришвидшити проведення конкурсу на зайняття вакантних посад суддів на Сході України.

Також перешкодою для звернення до суду для незаможних жителів ТОТ та окремих груп ВПО, які знаходяться у скрутному майновому стані, адже були змушені змінити місце проживання, шукати нову роботу, отримують невеликі соціальні виплати, та у зв'язку з іншими чинниками може стати сплата судового збору.

У 2018 році частину першу статті 5 Закону України “Про судовий збір” доповнено пунктом 21, згідно з яким суди отримали право звільняти від сплати судового збору заявників у справах за заявами про встановлення фактів, що мають юридичне значення, поданих у зв'язку із збройною агресією, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, що призвели до вимушеного переселення з тимчасово окупованих територій України, загибелі, поранення, перебування в полоні, незаконного позбавлення волі або викрадення, а також порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно [12], але відслідковується неоднакове правозастосування і тлумачення цієї норми в аналогічних справах. Частина суддів відмовляє у звільненні від сплати судового збору, якщо факт смерті прямо не пов'язаний зі збройним конфліктом. Наприклад, суддя Біловодського районного суду Луганської області обґрунтовував свої рішення тим, що смерть “настала внаслідок захворювання, яке не пов'язано зі збройною агресією. Отже, підстав для звільнення заявника від сплати судового збору за подання заяви про встановлення факту смерті особи за зазначеною нормою не вбачається” [13].

У листопаді 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду виніс Постанову у справі № 243/12928/18,

визначивши, що заявники мають пільги згідно з цією нормою лише при наявності причинно-наслідкового зв'язку між збройним конфліктом і вимушеним переселенням. Аналогічний висновок викладено в ухвалах Верховного Суду від 25 січня 2019 року у справі № 243/9106/18, від 4 жовтня 2019 року у справі № 242/4145/19, постанові Верховного Суду від 14 листопада 2019 року у справі № 350/2002/18 [14].

Автори моніторингового звіту “Дотримання права на доступ до правосуддя внутрішньо переміщених осіб та жителів тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей” зазначають, що необхідність сплати судового збору є істотною перешкодою для звернення до суду ВПО і жителів ТОТ, тому рекомендують Верховній Раді України та Міністерству юстиції України, змінивши редакцію пункту 16 частини другої статті 3 та пункту 21 частини першої статті 5 Закону України “Про судовий збір”, звільнити від сплати судового збору заявників, які звертаються до суду в порядку окремого провадження за встановленням таких юридичних фактів на ТОТ (без необхідності доведення зв'язку зі збройним конфліктом): смерть особи; народження особи; родинні відносини між фізичними особами; перебування особи на утриманні; реєстрація шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення; проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу тощо [15, с. 29–30].

Упродовж довго часу суди не мали єдиного рішення щодо використання документів, які надані органами самопроголошених “республік”. Спростила розгляд цих справ постановою колегії суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, зазначивши, що документи, видані окупаційною владою, повинні визнаватися, якщо їх невизнання обмежує права громадян. При цьому, у виняткових випадках, визнання актів окупаційної влади в обмеженому контексті захисту прав мешканців окупованих територій ніяким чином не легітимізує таку владу [16]. Тож сторони процесу отримали можливість долучати до справи документи, видані окупаційною владою для захисту своїх прав.

Залишилося невирішеним питання розгляду судами справ, матеріали яких перебувають на непідконтрольних територіях. Задля вирішення цього питання Українська Гельсінська спілка з прав людини 27 вересня 2019 року зініціювала захід, на якому було порушено питання стосовно відкритих проваджень у кримінальних справах, матеріали яких перебувають на непідконтрольних Україні територіях, адже їх закриття може порушити права потерпілих, а залишення відкритими може не відповідати уявленням про розумний строк розгляду справи.

Проект Закону України “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування та судового провадження у справах, у яких матеріали провадження недоступні або знищені на тимчасово окупованих територіях”, міг стати відповіддю на ці та деякі інші питання, адже його новелою є інститут угоди про визнання винуватості, що може бути укладена за ініціативою прокурора, підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого.

Зазначеним законопроектом передбачено, що за умов судового розгляду таких справ суд мав би використовувати ту частину матеріалів кримінального

провадження, яка надана сторонами, і закривати провадження у випадку неможливості відновити або зібрати нові матеріали. Для апеляційного оскарження вироку встановлюється шестимісячний строк, а у касаційній інстанції суд за неможливості розглядати справу надає шестимісячний строк для відновлення матеріалів кримінального провадження [17].

Отже, підсумовуючи, можна зробити висновок, що, незважаючи на наявність численних міжнародних правових актів, доступ до правосуддя в умовах збройного конфлікту потребує законодавчого врегулювання й на національному рівні, адже збройний конфлікт на Сході України призвів до нових для України бар'єрів, які перешкоджають належним чином захистити свої права в судовому порядку. Важливим кроком у вирішенні цієї проблеми є запровадження “Електронного суду”, але на сьогодні він потребує доопрацювання, технологічного та правового вдосконалення.

Крім того, негативними чинниками, які впливають на доступ до правосуддя, є кадрова криза у системі судоустрою, перешкода у вигляді судового збору, проблема з залученням документів із ТОТ. На нашу думку, законодавче врегулювання зазначених вище питань, забезпечення ВПО та жителів ТОТ доступом до ефективної системи правосуддя в Україні сприятиме поверненню довіри до органів влади та стане кроком до безпечної реінтеграції окупованих територій Донбасу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна декларація прав людини: резолюція 217 А (III) Генеральна Асамблея ООН від 10 грудня 1948 р. Офіційний вісник України від 15.12.2008. № 93. Ст. 3103.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996. № 30. Ст. 141.
3. *Гнатівський М.М.* Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Report_Respect-for-HR-in-Conflict_Gnatovsky_UKR.pdf (дата звернення 24.12.2020).
4. *Білоус А.О., Пастерна А.О.* Специфіка порушення прав людини в умовах військових конфліктів: постановочно-концептуальний характер і особливості. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaurp_2016_4_6 (дата звернення: 27.12.2020).
5. Розпорядження Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 02.09.2014 № 27/0/3814. URL: www.sc.gov.ua/ua/rozporjadzhennja_vssu_pro_viznachennja_teritorialnoji_pidsudnosti_sprav.html (дата звернення: 27.12.2020).
6. Рішення ЄСПЛ по справі “Цезар та інші проти України” від 13.02.2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 05.01.2021).
7. Резолюція 2133 (2016). Засоби правового захисту у випадках порушень прав людини на українських територіях, не підконтрольних українській владі. Парламентська Асамблея Ради Європи. 12.10.2016. URL: <https://tm.coe.int/16806ee72a> (дата звернення: 22.12.2020).
8. Аналітичні таблиці щодо стану здійснення правосуддя за 2019 рік. Судова влада України: вебсайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/analit_tabl_19 (дата звернення: 25.12.2020).
9. Слов'янський міськрайонний суд Донецької області підводить підсумки своєї діяльності за 2018 рік. Судова влада України: вебсайт. 01.02.2019. URL: <https://sl.dn.court.gov.ua/sud0544/pres-centr/news/639558/> (дата звернення: 22.12.2020).
10. До уваги учасників справи та відвідувачів суду. Судова влада України: вебсайт. 24.09.2018. URL: <https://tr.lg.court.gov.ua/sud1232/pres-centr/general/786980/> (дата звернення: 23.12.2020).
11. Круглий стіл “Адміністративне судочинство України: стан і виклики” (м. Київ, 6 липня 2020 року). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Programa_stanom_na_03_07_2020.pdf. (дата звернення: 10.12.2020).

12. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3674-17#Text> (дата звернення: 05.01.2021).

13. Ухвала Біловодського міського суду Луганської області від 04.03.2019 у справі № 408/752/19-ц. ЄДРСР. 05.04.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80903661> (дата звернення: 24.12.2020).

14. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 20.11.2019 у справі № 243/12928/18. ЄДРСР. 09.12.2019. URL: <https://www.uacourt.org/registry/info/nevuznachena-kategoriya-2?document=86162337> (дата звернення: 24.11.2020).

15. *Світлана Пантюхіна, Наталія Грищенко*. Моніторинговий звіт “Дотримання права на доступ до правосуддя внутрішньо переміщених осіб та жителів тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей URL: <https://jfp.org.ua/system/reports/files/137/uk.pdf> (дата звернення: 05.01.2021).

16. Постанова Верховного Суду від 22 жовтня 2018 року у справі № 235/2357/17, опублікована в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

17. Круглий стіл “Розгляд судами справ, матеріали яких перебувають на невідконтрольних територіях та в окупованому Криму” (м. Київ, 27 вересня 2019 року). URL: <https://www.facebook.com/groups/ngoauu/permalink/1114216762301705/> (дата звернення: 10.01.2021).

REFERENCES

1. Universal Declaration of Human Rights: UN General Assembly Resolution 217 A (III) of December 10, 1948. Official Gazette of Ukraine of December 15, 2008. № 93. Art. 3103 [in Ukrainian].

2. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 No 254k / 96-VR. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine dated July 23, 1996 No 30. Art. 141 [in Ukrainian].

3. *Hnatovskyy, M.M.* Povaha do prav lyudyny v umovakh zbroynoho konfliktu v Ukrayini. “Respect for Human Rights in the Context of the Armed Conflict in Ukraine”. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Report_Respect-for-HR-in-Conflict_Gnatovsky_UKR.pdf (Date of Application: 24.12.2020) [in Ukrainian].

4. *Bilous A.O., Pasterna A.O.* Spetsyfika porushennya prav lyudyny v umovakh viys'kovykh konfliktiv: postanovochno-kontseptual'nyy kharakter i osoblyvosti. The specifics of human rights violations in military conflicts: staging and conceptual nature and features. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaupp_2016_4_6 (Date of Application: 27.12.2020). [in Ukrainian].

5. Order of the Chairman of the Supreme Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases of 02.09.2014 № 27/0/3814. URL: www.sc.gov.ua/ua/rozporjadzhennja_vssu_pro_viznachennja_teritorialnoji_pidsudnosti_sprav.html (Date of Application: 27.12.2020). [in Ukrainian].

6. Judgment of the European Court of Human Rights in the case “Caesar and others v. Ukraine” of 13.02.2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (Date of Application: 05.01.2021). [in Ukrainian].

7. Resolution 2133 (2016). Remedies in cases of human rights violations in Ukrainian territories not under the control of the Ukrainian authorities / Parliamentary Assembly of the Council of Europe. 10/12/2016 URL: <https://rm.coe.int/16806ee72a> (Date of Application: 22.12.2020). [in Ukrainian].

8. Analitichni tablytsi shchodo stanu zdiysnennya pravosudivstva za 2019 rik. Analytical tables on the state of justice for 2019 / Judiciary of Ukraine: website. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/analit_tabl_19 (Date of Application: 25.12.2020). [in Ukrainian].

9. Slov'yans'kyi mis'krayonnyy sud Donets'koyi oblasti pidvodyt' pidsumky svoeyi diyal'nosti za 2018 rik. Slavic City District Court of Donetsk region summarizes its activities for 2018. Judiciary of Ukraine: website. 02/01/2019 URL: <https://sl.dn.court.gov.ua/sud0544/pres-centr/news/639558/> (Date of Application: 22.12.2020). [in Ukrainian].

10. Do uvahy uchashnykiv spravy ta vidviduvachiv sudu. To the attention of the participants in the case and visitors to the court. Judiciary of Ukraine: website. 09/24/2018 URL: <https://tr.lg.court.gov.ua/sud1232/pres-centr/general/786980/> (Date of Application: 23.12.2020). [in Ukrainian].

11. Kruhlyy stil “Administratyvne sudochynstvo Ukrayiny: stan i vyklyky. Round table “Administrative Procedure of Ukraine: Status and Challenges”, (Kyiv, July 6, 2020). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Programa_stanom_na_03_07_2020.pdf. (Date of Application: 10.12.2020). [in Ukrainian].

12. On Court Fees: Law of Ukraine of 08.07.2011 No 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3674-17#Text> (Date of Application: 05.01.2021) [in Ukrainian].

13. Ukhvala Bilovods'koho mis'koho sudu Luhans'koyi oblasti vid 04.03.2019 u spravi № 408/752/19-ts. YEDRSR. 05.04.2019. The Order of the Belovodsk City Court of the Luhansk region from 04.03.2019 in Case No 408/752/19-ts. YEDRSR. 04/05/2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80903661> (Date of Application: 24.12.2020) [in Ukrainian].

14. Postanova kolehiyi suddiv Tret'oyi sudovoyi palaty Kasatsiynoho tsyvil'noho sudu Verkhovnoho Sudu vid 20.11.2019 u spravi № 243/12928/18. Resolution of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation of the Supreme Court of 20.11.2019 in Case No 243/12928/18. URL: <https://www.uacourt.openregister.info/nevyznachena-kategoriya-2?document=86162337> (Date of Application: 24.11.2020) [in Ukrainian].

15. Svitlana Pantyukhina, Nataliya Hrytsenko Monitorynhovyy zvit "Dotrymannya prava na dostup do pravosuddya vnutrishn'o peremishchenykh osib ta zhyteliv tymchasovo okupovanykh terytoriy Donets'koyi ta Luhans'koyi oblastey. "Observance of the Right to Access to Justice of Internally Displaced Persons and Residents of the Temporarily Occupied Territories of Donetsk and Luhansk Regions". URL: <https://jfp.org.ua/system/reports/files/137/uk.pdf> (application date: 05.01.2021) [in Ukrainian].

16. Resolution of the Supreme Court of October 22, 2018 in Case No 235/2357/17, published in the Unified State Register of Judgments [in Ukrainian].

17. Kruhlyy stil "Roz'hlyad sudamy sprav, materialy yakykh perebuvalyut' na nepidkontrol'nykh terytoriyakh ta v okupovanomu Krymu" (m. Kyiv, 27 veresnya 2019 roku). Round table "Consideration by Courts of Cases, the Materials of Which are in Uncontrolled Territories and in the Occupied Crimea" (Kyiv, September 27, 2019). URL: <https://www.facebook.com/groups/ngoauu/permalink/1114216762301705/> (Date of Application: 10.01.2021) [in Ukrainian].

UDC 342.56:355(477)

Azarenko Tetiana,
Researcher, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-0553-4306

CERTAIN LEGAL AND ORGANIZATIONAL PROBLEMS OF ACCESS TO JUSTICE IN THE CONDITIONS OF ARMED CONFLICT IN THE EAST OF UKRAINE

The armed conflict in Donetsk and Luhansk oblasts has resulted in numerous casualties, destroyed houses, infrastructure, and hundreds of thousands of displaced people. The rights of those who remained in the territories not under the control of the Government of Ukraine and of migrants were significantly violated. In the context of armed conflicts, and above all open military confrontations, the problems of human rights and freedoms appear in a slightly different light than in peacetime, as human rights to a peaceful and secure life, freedom and personal integrity are violated. Therefore, there is a need to protect these rights in a lawful, fair court, and free, equal access for individuals to the justice system. The article analyzes international standards and Ukrainian legislation governing access to justice during armed conflict. The practice of their application and the obstacles that arise on the way to the application of these norms are revealed. The theoretical component in the definition of terms that are a kind of conflict is analyzed. The main barriers related to access

© Azarenko Tetiana, 2021

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2021.1\(51\).5](https://doi.org/10.36486/np.2021.1(51).5)

Issue 1(51) 2021

<http://naukaipravohorona.com/>

to the justice system caused by the armed conflict in eastern Ukraine have been identified, namely: territorial remoteness of courts; financial inability to sue victims of the conflict; understaffing of the court staff, which leads to lengthy hearings and excessive workload of existing judges; unavailability of archives and other case materials located in uncontrolled territories; obstacles to the involvement of the parties and witnesses of the case. The article presents the case law of the European Court of Human Rights on restricting access to justice in connection with the transfer of territorial jurisdiction of cases from the temporarily occupied territories to courts in the territory controlled by the Ukrainian authorities, and analyzes the reports of the United Nations Human Rights Monitoring Mission rights to access to justice for internally displaced persons and residents of the temporarily occupied territories of Donetsk and Luhansk oblasts. Conclusions are made and proposals on this issue are given.

Keywords: human rights, justice, armed conflict, internally displaced persons, temporarily occupied territories, court.

Отримано 16.03.2021